

TÜRKMEN DİLİNDE İYİ NİYETLER

SAPAR GÜCÜK

Türk Dili dergisinin Mayıs 1995 sayısında (521. sayı) “Türkmencede İyi Niyet İfadeleri” başlıklı bir yazı yayımlamıştım. Bu yazıda bu ifadelerden bir kısmını daha okuyuculara sunuyorum.¹

Daş düşen yerine: Övgü, güzellik ve iyi niyet bildiren kelime grupları, eski sözlüklerde de görüldüğü gibi söylenen söz şeklinde ya da belli birtakım bölümlerin kaldırılıp söyleyişe ahenk katmak için sıralanan tekrar edilen kısımda da olabilirler. Bunun kendine göre sebebi vardır. Yani, buna benzer övgü sözleri, aynı zamanda kelimeleri sözlük anlamlarının dışında da açıkladığı için bu tür kelimelerin önüne eklenirler.

Övgülerde ve iyi niyet anlatan kelime gruplarında duyulan, görülen ve yaşanan zorlukların tekrarlanmaması, genellikle doğa insan ilişkilerindeki, şanssızlıkların üzücü olayların olmaması istenir. İnsan için anlaşılması zor olan deprem, sel felâketi ve yangın gibi belli başlı doğa olayları nedeniyle şanssızlığa düşen insana, ayrıca toprağa sevgi beslemekten, maddî ve manevî bakımdan desteklemekten, böyle bir olayın başka bir yerde meydana gelmemesini istemekten, sorumluluk sahibi insana ise bu şanssızlığa karşı sabredip çekmekten başka çare yoktur.

“Taş düşen yerine” şeklindeki ifade, insanın başına gelen şanssızlığa üzülmeyi, o kişinin derdini ve kaybını bildirmekle beraber herhangi bir zamanda tekrarlanmamasını istemektir. Bu dilek duyulan ve görülen kötü haberlerin tamamının tekrarlanmamasını, bir şanssızlığa uğrayan insana veya insanlara dayanıklılığı, sabrı ve şükretmeyi bildiren dilektir. Meselâ: Gazeteler, “*Yurdun bir bölgesinde güçlü yer titremesi bolıdır. Yurdun bir bölgesinde güçlü bir yer sarsıntısı olmuştur*” şeklindeki haberi verirken, başka yerlerde de böyle bir yer sarsıntısı olmasın anlamına gelen “Daş düşen yerine” demektedirler.

1 Yazımı Türkiye Türkçesine aktaran Dr.İsmail Doğan’a teşekkür ederim.

Ölçeği özi bilen (Ölçüsü kendisi ile): Bu yapıdaki dilekler oldukça fazladır. Bu söz aslında bir fikri tamamlayıcı haber mahiyetinde eklenmektedir. Ancak, bizim düşüncemize göre bu dileğin haber ‘gitsin’ kullanımı olmalıdır. Eklenme yeri, herhangi bir kimse (ilgilenen tarafından tanınan kişi) çeşitli sebeplerden dolayı öldüğünde, onun ölümünü ilân eden kişi onun yaşımı, boyunu, yüz şeklini ve büyük insan özelliklerinin bir yönünü, yaşayan birisinin yaşı, boyu ve siması ile karşılaştırarak ilân eder. Ancak ölen adamın yaşımı, boyunu, tahsilini ve özelliklerini yaşayan bir kişiyle karşılaştırmayı kaba ve uygunsuz görmektedir. Bu gerçekten de doğrudur. Onun için karşısındaki karşılaştırılan adamdan ya da gıyaben karşılaştırılan bir adamdan övgü mahiyetinde bahsederken “onu seninle (gıyaben birisi ile) karşılaştırmamı ayıp görme. Ben onun kim olduğunu mübalağasız bir şekilde anlatmak için seni (gıyaben birini) örnek aldım ve öleni seninle karşılaştırdım. Ölçüsü kendisi ile gitsin demektedir. Ölçü kelimesi burada ölenin yaşımı, boyunu, yüz şeklini ve diğer özelliklerini anlatmaktadır. Meselâ: Bilinmeyen bir hastalıktan ölen herhangi birini anlatan kişi “O da senin gibi dayanıklı, güzel, bilgili bir erkekti.” der. Yaşlılar “ölçüsü kendisi ile” derler. Ayrıca anlatıcı, “seninle karşılaştırdığım için başışla. Yaşasa şimdi 35 yaşında olacaktı” der.

Dağlara taşlara: Benim fikrimce bu dileği yaşlıların çoğu bilmemektedir. Bu o kişinin suçu olabilir. Ancak, dil ve dilin zenginliği açısından bakılacak olursa böyle iyi, özlü ve değerli bir dileğin kaybedilmemesi gerektiği anlaşılır.

Bu ifade çağdaş Türk dilinde aynı anlamda kullanılmaktadır. Ancak, kullanma şeklinde biraz farklılık vardır. Çağdaş Türkmen dilinde bu dilek ifadesi kötü ve korkunç rüya görüldüğü zaman o rüyadaki olay veya ona benzeyen durum, benim ve benim gibilerin başına gelmesin, dağlara ve taşlara insin ve gitsin, anlamında kullanılmaktadır. Çağdaş Türk dilinde ise biz, kötü ve yaramaz durumdan, mahvoluştan, şanssızlıktan bahsederken “hepimizden uzak olsun” anlamında kullanılmaktadır. Görüldüğü gibi bu ifadenin anlamı birbirine akraba olan iki dilde de birbirinin aynısı değildir. (*Türkçe Sözlük, C. 1, s. 328, Ankara 1988*).

Meselâ: Önceki gece kötü bir rüya görmüş ve korkmuş bir şekilde uyanmışım. Bir ihtiyar “Bu gibi durumlarda dışarı çıkılır, evin eşiği süprülür, dağlara taşlara git, diyerek üç defa dolanılır” şeklinde nasihat vermişti.

Toydan yetir (yefirsin) (Düğüne ulaştır (ulaştırısın)): Bu ifade bir kişinin kendisi için iyi dilekte bulunması demektir. Ayrıca, başka bir kişi için de bu dilekte bulunabilir. İnsan elinin ayası ve ayağının altı kaşındığı zaman “düğüne ulaştır (ulaştırısın)” denilen dileği söyler. Yaşlı insanlar bu dileği gözleri ve dudakları seyirdiği zaman da kullanmaktadırlar. Türkmenler aynı sözü, güzelliğe ve iyiliğe de yorumlarlar. Bunun için halk arasında “*delini onat tut* (niyetini iyi tut)” şeklinde nasihat verilir. İyi dilekler, güzel arzular insana tümit verir. Ne kadar iyi dilekte bulunulursa o kişinin kendine olan güveni de o kadar artar. “*Köpün dileği köl bolar* (çokluğun dileği göl olur)” denilmesi boşuna değildir. İnsanın iyiliğe, başarıya olan inancı kuvvetlenirken dileklerin, iyi niyet anlatan kelime gruplarının önemleri de artar. Bunun için el ve ayak kaşındığı zaman söylenen “toya ulaştır” şeklindeki dilek, “ayağım düğüne gitsin, elim düğüne ulaşsın” anlamındaki dilektir. Türkmenler, sağ göztün seyirmesini varlığa, sol göztün seyirmesini ise sağlığa yorarlar. Bu dileklerin tamamında iyi dileklerin yorumu, *ırum* vardır. “*ırum, ırum, yom, yom*” denilmesi de bu tür önemsiz gibi gözüken şeylerin halk arasında önemli olduğunu göstermektedir. Kendi gücüne, kabiliyetine inanmak, güvenliğin, çarenin, dileğin gücüne uymak gibi ilginç özellikleri kazandırmada dildeki halk inancının yeri gerçekten büyük bir öneme sahiptir.

Eygilik bola (İyilik Ola): Bu ifade genellikle beklenilmeyen bir haber duyulduğunda, normal olmayan bir olay medana geldiğinde, eve birini sormak için geldiklerinde vb. durumlarda kullanılır. Bu kelime grubundaki *eygilik* kelimesi, türeme bir kelimedir. Asıl kelimesi, iyi ve güzel kelimeleri ile anlamdaş olan *ey* kelimesi olup, iyi görmek kelime grubuna dönüşür.

- *Eygilik bola, özleri her kim yurtlu yurduna barmalı diyip car çağırdıbam şeyle ediler mi, canlarım* (A.Govşudov, *Perman*, 1989, s.207)

- *Eygiliklisi bolsun, onluluga bolsun.* (a.g.e. s.242).

- *Goca yerinden lanna galdı. Bular nemeke, canlarım? Her ne eygilik bolsun da!* (Ç.Aşırov, *Eserler*, C.2, Aşgabat, 1988, s.259)

Örneklerde de görüldüğü gibi bu dilek de kelimelerin yapısı bakımından çeşitli görünüşte olup anlamı tam yerleşmeden farklılaşan dilektir. İyisi şeklindeki kelime, çağdaş dilde bu anlamda kullanılmamaktadır denilebilir.

Gurbanın bolayın (Kurbanın Olayım): Türkmen dilinde bu ifade çeşitli şekillerde (kurbanı olduğum, kurban olayım, kurbanın gideyim) şeklinde kullanılmaktadır. Kullanımı oldukça eskidir. Çağdaş dilde kerametli, kutsal ve kudretli sayılan Allah'tan başlayarak, belli başlı şahsiyetler, kutsal yerler, ecdat, soy ve vatan gibi çoğu yerde farklı şekilde kullanılmaktadır. Söyleyenin, bu ifadenin başına veya sonuna getirilen ad, yer, yurt, inanç gibi çeşitli nesnelere için canını vermeye hazır olduğunu bu nesnelere uğruna, onların hatıraları için ölmeye razı olduğunu bildiren dilektir.

Ah, sahra adamlarının yüzi yalı gırmızı övsüp duran mısırsı çörek, senin gurbanın bolayın! Açlığında, doglugında senin bir dişlemeni harlasam ol me-nin garagımı gapsin! B.Hudaynazarov, *Saylanan Eşerleri*, 1989, s.60)

-Atan-baban gurbanı bolayın olar san hemişe hemdem bolsun, diyip, kömek işan gadırlı hoşlaşdı. (P.Nurberdiyev, *Gatakar*, Aşgabat 1989, s.163).

Bu ifadenin fiil kısmının kaldırıldığı kullanılışları da olabilir. Ayrıca, bu durumda da bolmak, gitmek fiillerinin bulunduğu ve bu kelimenin anlamının korunduğu görülür.

-Agam, sözüne guran. Sizin hizmetinize yarar bilsem, başga armanım yok. (O. Gubancalıyev, *Yandırdım, Bibi*, s. 39).

Konuşma dilinde edebî dilin etkisiyle bu ifadeyle anlamdaş olan “Sadakan bolayım, sadakası gitdiğim” şeklinde bir ifade kullanılmaktadır. Sebebi, “Türkmen dilinin sözlüğünde” (1962, s.571) *sadaka/sadaga* kelimesinin varyant olarak düşünülmesi ve ona “*gurban*” kelimesiyle anlam verilmesidir.

<i>Özgelerden gövüm galdı, gamım bar.</i>	Başkalarında gönlüm kaldı, derdim var.
<i>Başım alıp şu dağlara gaytdığım.</i>	Başım alıp şu dağlara döndüğüm
<i>İndi munda senden başga kimim bar,</i>	Şimdi burada senden başka kimim var
<i>Aytahızı, <u>sadagası gittiğim.</u></i>	Sonunu söyle <u>sadakası gittiğim.</u>

(Şahri Bossan *Ene balık*, Aşgabat 1992, s.62)

Tüyniginizin tussesini kemelmesin, sığrınızın bedesi. Ocağınızın Dumanı Azalmasın, Sığrınızın- Bedesi. Bu ifadenin birinci kısmı *-Ocağınızın dumanı azalmasın-* bir vecize olup ateş, ocak, ılıklik, sıcaklık ve aydınlıkla bağlantılıdır.

Türkmen inancında evden ateş çıkıp durması, evin ocağında ateşin ve közün bulunması, canlılığın ve ömrün devam etmesinin bir belirtisidir. Ocaktaki ateşin sönmesi iyiliğe yorulmaz. Bunun için hikâyelerde ve şiirlerde ateş ve ocak mukaddes sayılmaktadır. Türkmenlerde “ocakbaşı” şeklinde iyi bir anlatım da vardır.

Evden ateş çıkıp durması, hayatın ve canlılığın işaretidir. “*Tüymiginizin tüssesi kemelmesin, sığrınızın - bedesi*” diyip, *gündogarın bir pahimdar aydıpdır - diyyarler*. “Ocağımızın dumanı azalmasın, sığrınızın-bedesi” şeklindeki ifadenin doğuya ait bir söyleyiş olduğu belirtilmektedir. (B.Hudaynazarov, *Saylanan Eserler*, Aşgabat 1989, s.105)

Şair G.Ezizov’un şiirlerinde de bu anlama gelen mısralar vardır.

<i>Törünüzde hemişelik guralan</i>	Etrafımızda her zaman kurulmuş olan
<i>Yumşak sallancağın yatmasın badı</i>	Yumşak beşikte yatmasın bacı
<i>Saçağınızda çörek, duzhaltada duz</i>	Sofranızda ekmek, tuzluğunuzda tuz
<i>Sönmesin ocakda ocağın odi.</i>	Sönmesin ocakta ocağın ateşi.

(G.Ezizov, *Serdarım*, Aşgabat 1990, s.139)

Bahbit bola (Hayrola): Bu dilek “Hayır olsun”, “Hayırlı olsun”, “Hayırlısı olsun” gibi şekillerde de kullanılmaktadır. Herhangi birine getirilen ve pek iyi olmadığı tahmin edilen bir haberin iyi olması için kullanılan bir dilektir. Bu dilekte biraz endişe payı da vardır.

- *Yerbendin ak çageleri daşda galdı. ”Bahbit bola” diyipdirler. Görübermeli bolar.* “Memleketin ak toprağı yabancıda kaldı.” “Hayrola” demişlerdi. “Gözükmesi gerekir” (B.Hudaynazarov, *Saylanan Eserler*, Aşgabat 1989, s.187)

- *Yıldıza yöran yalı boldugov, bahbitli bolsun da diyip, Ankar aga bir daşarı çıkıp, bir içeri girip yörşüne hünürdeyardı.* “Ankar amca yıldıza doğru yürüyerek olay ‘hayırlı olsun da’ deyip, bir dışarı bir içeri girip omurdanarak yürüyordu” (a.g.e. s.379)

- *Her iş bolsa, bahbit bolsun diyya.* “Her iş hayırlı olsun, der” (H.Deryayev, C.I., *İkbal*, s.60)

Çağdaş dilde *bahbit* kelimesinin anlamı şimdiye kadar tam olarak anlaşıl-
madığı için ona yüklenen anlamı kullanmaktayız.

Bahbit: bir işten meydana gelendir. (*Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Aşgabat
1962, s.119)

Umıtda bol (Umutlu ol): Bu kelime grubunda bulunan *umut* kelimesinin ar-
zu, niyet, meyil, dilek ve hantama kelimelerini kapsayan anlamı vardır. Bu keli-
me herhangi bir beklenen niyet edilen şeyin meydana gelmesi için umutlu olma-
yıp dileyip, beklemeyi anlatmaktadır. Bu dileğin “umutlu ol”, “umut eden ol” gi-
bi çeşitleri vardır.

- *Belki, iniler bir yerden çıkar, belki, yokarda oturanların yüregi yumşar...
umıtda bol, ece!* “Belki kardeşler bir yerden çıkarlar, belki yukarıda oturanların
yüreklere yumuşar... umutta ol anne!” (*Sovyet Edebiyatı Jurnalı*, N.3, 1993, s.34)

... Miyesser etsin (Nasip etsin): Bir insanın iyi arzularının, meyillerinin, iyi
falının, niyetinin, hayatta, yaşayışta yapmak istediği şeylerin meydana gelmesi-
ni, hayata geçmesini ifade eden dilektir.

<i>İhlas bilen dileyarin</i>	İçtenlikle diliyorum
<i>Yüze silip günüm - ayım</i>	Yüze gülüp günüm, ayım
<i>Sizegin dünyede abrag</i>	İsteyin dünyada itibar
<i><u>Miyesser etsin</u> ılayım!</i>	Nasip etsin İlahım

(G.Azizov, *Serdarım*, Aşgabat 1990, s.90)

<i>Minnetdarlık sözi sada bolarmuş</i>	Minnettarlık kelimesi mazide kalmuş
<i>Yolların ak bolsun, uzağa gitsin</i>	Yolun aydınlık olsun, uzağa gitsin
<i>Bakı uka batsam bir gazaplı gış</i>	Bir şiddetli kışta sonsuza kadar uyuya kahrısam
<i>Sen goynunda yatmak <u>miyesser etsin</u></i>	Senin koynunda yatmak nasip olsun.

(a.g.e. s.143)

Bu şekilde kullanılmasa da bir insan bu dileğin önüne istediği şeyi, iyi fal-
niyetini bildiren kelime ve kelimeleri getirerek kendisi, yakın arkadaşları, dost-
ları için dilekte bulunabilir. Biz kelime grubunun önüne üç nokta koymakla onun

arzu edilen iyi kelimenin, istenilen şeyin sonuna eklendiğini belirtmiş olduk. Meselâ: *Bize de böyle gelin nasip etsin, bu yurtları görmeyi bize de nasip etsin, bunun gibi yeni yurdu herkese nasip etsin* vb.

Menin elim dal, lukman hekimin eli (Benim elim değil lokman hekimin eli): Bir mecnunun, yaralının, hastalıklının derdine çare bulan, derman veren birinin, kendi gücünden ayrı olarak o konuda gayet yetkili bir kimsenin koruyuculuğuna yardımına dayandığını anlatan eski bir dilektir. İyi olmaya yardım eden bir insan onun derdini yok etmek için kerametli ve güçlü kişilere sığındığını anlatmakla onların güçlerine ve kerametlerine de inandığını belirtmiş olur. O çare ile bir müddet sonra mecnunda inanç ve iman duygusunun da meydana geldiğini söylemek bu dileğin iki taraflı etkisinin olduğunu söylemektir.

- *Menin elim dal, lukman hekimin eli! diyip, ağaç yalı gati barmakları bilen Batırın garnını sıpalaşnıdıp başladı.* “Benim elim değil lokman hekimin eli, diyerek ağaç gibi sert parmakları ile yiğidin karnını sıvazlamaya başladı” (B.Kerbabayeve, *Eserler Toplumu*, C.4, Aşgabat 1959, s.20)

Bu dileğin “benim elim değil...” kısmına göre daha kibar şekli olan “bizim elimiz değil...” ifadesi daha çok kullanılmaktadır. Bu şüphesiz genel nezaket kuralları ile bağlantılıdır. Kibar söyleyişte ben, sen demek yerine biz, siz kelimeleleri kullanılmaktadır ve böyle söylemek terbiyelilik sayılmaktadır. Konuşanın belâgat sahibi olduğunu göstermekle beraber baş vuran adama saygı göstermektir.

...Kabul bolsun (Kabul olsun): Bu dilek oldukça çok kullanılan, geçerli ve kullanıldığı kısmı kendi gerçek anlamında ifade eden bir dilektir. Önünde üç nokta bulunmasından dolayı bu dileğin baş kısmına “sadakanız, Allah yokunuz (ibadetiniz) ziyaretiniz, orucunuz, kurbanınız, duanız” gibi kelimeler getirilmektedir. Ayrıca gidilen yerde neyin başışlandığını, neyin hatırasına toplanıldığını, neyin ziyaret edildiğini belirterek arkasından da “kabul olsun” denilebilir. Çoğu durumlarda da bu dileğin dinî mahiyeti olan toplantılarda kullanıldığı söylenebilir. Bu ifade anlam yönünden iyi ve uygun olsa da düğünde dernekte kullanılmaz.

- *Halkımızın ruhunu galkındıran mukaddes gurban bayramınız Kabul bolsun! Gurbanlığınız, Kabul bolsun mehriban ildeşler.* “Halkımızın maneviyatını

yükselten kutsal kurban bayramınız kabul olsun, kurbanınız kabul olsun, sevgili vatandaşlar!” (*Nesil Gazetesi*, 1.06.1993)

Düğünde dernekte, coşkulu, sazlı sözlü toplantılarda “kabul olsun” kelime grubunun kullanılmamasının sebebi, bu toplantıların dinî mahiyetli olmamalarından ve kabul edilirliklerinin ya da kabul olmamalarının insanların kararlarına bağlı olmalarındandır. Bunlar sayesinde herhangi bir şey için, bekleme, verilen söz, vergi-borç zararlı geçirilmemektedir. Meselâ: Kutsal yerlerde yapılan ziyareti veya peygamber yaşını yaşadım deyip 63 yaşında toprağa verilen yaşlı bedeni, ölen kişi için verilen yemeği, sadakayı Allahu teala *kabul etsin* denilebilmektedir. Evlenme, saç kesme ve diş çıkarma gibi düğünlerde, diploma alındığı için yapılan toplantılarda verilen ziyafetlerde *kabul olsun* denilmez.

- *Namaz orazanız kabul bolsun, il gün!* “Dost düşman hepinizin namazı ve orucu kabul olsun!” (*Edebiyat ve Sungat Gazeti*, 20.03.1992)

İkbalımızın oyandığı bolsun (da) (Kaderimizde uyanan olsun (da)): Hayatta, yaşayışta ağır, korkulu, içinden çıkılmaz günleri geçirip, geçimini zor sağlayan, çoluk çocuğunu düşe kalka zor geçindiren, talihi ters giden insanların altına ak gün doğmakla bu yüklerden, şanssızlıklardan kurtulmak için kendi ve kendine benzeyenlere baş vurup söyledikleri dilektir. Dilek grubundaki “*ıkkal*” kader kelimesinin anlamdaşı olan “*taley*” talih, “*kısmat*” kısmet gibi kelimeler belli başlı durumlarda karşılıklı olarak kullanılmaktadırlar.

- *Dogrudanam, ikbalımızın oyandığı bolsun da!* diyip, berdem yulgırdı. “Kı-sacası kaderimizde uyanan olsun da! deyip bir an gülümsedi. (H. Deryayev, *İkbal*, Yt, s.287)

Dilek grubundaki kelimeler gerçek anlamlarında ve tesirli bir şekilde mecazî anlamlarında da kullanılabilirler. Yukarıda yer alan misalimizdeki *uyanmak* kullanımı da mecazî anlamlı olup ayakta durmayı, meşgul olmayı (bir şeyle uğraşmayı) uyuklamamayı anlatmaktadır. Uyanmak kelimesinin bu grupta kalkmayı, uykudan uyanmayı bildiren karşılığı aç-açandır.

Huday dost diyenini etsin (Allah dost diyenler etsin): Dileğin anlamının ifade ettiği gibi herhangi bir dileğin, isteğin olması için niyeti güçlü olan, memleketimde olan dostlarımı, sevgililerimi, arkadaşlarımı kötü etmesin şeklindeki

dilektir. Bu dilekte bu şekilde rica ve istirhamda bulunan adamların, dostların, dert paylaşanların bulunması gerektiği anlatılır. Bu dileğin ifade ettiği anlam bu dilekte aynı anlama gelen ve ondan daha işlek olan bir dilekle de anlatılmaktadır. “Dost diyen olsun” demek, dileğin olması için gönlü geniş olmak, dost gibi yaşamak, tartışmaya fırsat vermemek demektir. Herhangi birinin bir adama düşmanlık beslemesi, fazla olmasa da bir adam için iyi dilekte bulunmaması insanlık namına çok şeyin kaybedildiğini gösterir. Türkmenler: “Kıyamet günü komşudan” deyip, başka yerde söylemezler. İrili, ufaklı hiddetleri dokunaklı sözleri görmezlikten gelip, birbiriyle devamlı iyi geçinip uyum içinde olup iyi dilekte bulunup yaşamak, insanlığın ve insanperverliğin ölçüsüdür. Bundan dolayı insanlar birbirleriyle vedalaşırken devamlı “iyi dilekte bulun (bulunun)” diyerek birilerinin koruyuculuğuna, yardımına muhtaç olduklarını hatırlayıp ayrılmaktadırlar.

- *Huday dost diyenin etse, gutular işallam! diyip, öz yanından ‘velilik’ satdı.* “Allah dost diyenler etse kurtulur inşallah! diyerek kendince akıl verdi.” (B. Kerbelayev, *Eserler Toplumuna*, 4, Aşgabat 1959, s.20)

Toyunuza geleli(n) (Düğününüze gelelim): Bu dilek anlamı ve kullanılması yeri bakımından “düğünde buluşalım” dileği ile anlamdaştır denilebilir. Hoş katılmalar birbiriyle düğünde dernekte, neşeli günlerde ilgilenmek, birbirinin derdine iyi günde yaramak, iyi şeyin tanığı olmak insanların istedikleri arzularından biridir. “Düğününüze gelelim” şeklindeki dilekte iyi günde payı olan kişinin söylediği dilektir.

- *Delegatlar ata vatan bilen hoşlaşanlarında ‘Toyunuza gelelin’ diyip, yağışı niyet etdiler.* “Delegeler anavatanla vedalaşırken ‘düğününüze gelelim’ deyip iyi dilekte bulundular.” (*Diyar Jurnalı*, Nu.2, 1993, s.61)

Canına noş bolsun (Canına yarasın): Bu dilek akşam yemeği yiyene, güç kuvvet toplayana, sigara içene edilen, yaptığın iş can sağlığın için yararlı olsun, sağlığına iyi gelsin anlamında kullanılmakta olan dilektir. Akşam yemeği yiyenin üstüne varıldığı zaman herhangi bir yemek yeme teklifinde bulunduğu anda ona minnettarlık bildirip ona bu dileği söylemek gerekir.

- *Menem, Aydyanın name, arkayın çekiber, canına noş bolsun!, diyyan,*

özüm velin annalı yalı beyik adam bilen bir otugda oturıp, işlemeli bolandığıma begencime bogarım dolup olurdu. “Benim: “Söyleyenin ne, sakince çekiver, canına yarasın!” diyen kendim ancak annalı gibi büyük bir adamla büyük bir odada oturup, çalışmam mümkün olduğundan rahatlıkla boğazım dolmuş olurdu.” (*Edebiyat ve Sungat Gazeti*, 20.03.1992)

- *Kofeli bulguru Rehnedin eline tutdurdu. Al, ezizim, canına noş bolsun!* “Kahveyi, bulguru Rehnedin eline tutuşturdu: - Al azizim canına yarasın” (*Sovyet Edebiyatı Jurnalı*, 11.11.1990)

Sağ aman elin ayagın govuşsun (Sağ selâmet elin ayağın kavuşsun): Bu dilek genellikle evli adamlar tarafından kullanılıp, gebe, ayağı ağır kadınların, sağ selâmet hareket etmelerini, zahmetsiz basit ve doğal durumda bebeklerinin olmasını dilemekte kullanılır. Bu dileğin aynı anlama gelen başka bir kelime grubu da olup o da böyle anlamda kullanılmaktadır. *Sağ aman bir bilini guşaysan (guşaveyi)* “Sağ selâmet bir belini...” dileği aynı anlama gelen dilektir.

- *Olar ikiçak otugda galanlarından son, tebip kempir Serhen gıza yüzlenip ‘Sen, keygim, kesebdal, hamiladar bolupsın, sag aman elin ayagın govuşsun!’ diydi de yıldırdı.* “Onlar ikili odada kaldıktan sonra doktor, kocakarı Serhen kıza yönelip: “Sen kızım hasta değil hamile olmuşsun, sağ selâmet elin ayağın kavuşsun!” diyerek gülümsedi. (*Yaşlık Jurnalı*, Nu.2, 1991, s.50)

Dileğin iki şeklinin de genel anlamı bebeğin normal bir şekilde dünyaya gelmesini annesinin herhangi bir zarar görmeden sağ selâmet kurtulup ayağa kalkmasını dilemektir.

Belki, şeyle bolayadı (Belki, öyle olaydı): Bu dilek şekli iyi niyet, iyi niyette bulunup kendisine müracaat eden adama verilen iltifat mahiyetinde bir cevaptır. Ve onun dileğine kendisinin de katıldığını, öyle olmasını istediğini anlatmaktadır. Bu ifade “belki öyle olsun da” şeklinde de kullanılmaktadır ve onu böyle kullanmak telâffuz kurallarına da uygundur. Ayrıca bu anlatımdaki belirli bir özellik, iyi dileklerden, barışçı arzu-umutlardan, sonra onları kabul edilebilir hâle getirmek, onlara kendisinin de katıldığını anlatarak onları desteklemek için kullanılmasına rağmen beddua ve küfre yakın anlatımlardan sonra da kullanılmasıdır. Sebebi bu kötü dileğin meydana gelmesinde söyleyenin de dinleyenin

de çıkarının olmasıdır. Belli başlı kötü hareketlere kazıldığında birinin işlediği suçun cezasını çekmesi dilendiğinde söylenen bir yönüyle kötü bir dilek olsa da genellikle o kişinin çıkarı için iyi dilektir.

- *Biz hem oğul tama edyas. Belki, şeyle bolayadı.* “Biz de oğul arzu ediyorumuz. Belki öyle olaydı.” (B.Kerbabayev, *Saylanan Eserler*, C.2, *Aygıtlı Adım 2-3 Kitap*, s.334)

İkinci kullanımına örnek:

- *Parahatlığı bozcak bolyanların bir özi betbagtlığa uğrasınlar da, palinden tapanlar!*

- *Belki şeyle bolsun da.*

“- Barışı bozanların kendileri şanssızlığa uğrasınlar, gerçekten inananlar!

- Belki öyle olsun da”

O dünya - bu dünya yamanlık yüzün görmesin (Bu dünyada ve öteki dünyada düşmanlık yüzü görmeyesin): Bu dilek herhangi birinin yaptığı yardıma, koruyuculuğa, desteğe, minnettarlıkta bulunulduğu zaman söylenmektedir. Kısıtlanmış şekildeki “düşmanlık yüzü görmeyesin” ifadesi daha çok kullanılmaktadır.

- *Sadagan gideyin, Eneküti ece, o dünya bu dünya yamanlık yüzünü görmesin, meni masgara etme.* “Sadakan gideyim, Eneküti anne bu dünyada ve öteki dünyada düşmanlık yüzü görmeyesin, beni rezil etme.” (H.Deryayev, C.1, *İkbal*, s.151)

Bu dileğin başka çeşitleriyle karşılaştırıldığında yalvarma özelliğinin güçlülüğünü belirlemek gerekir. Bunun sebebi iyilik eden adamın kolayda olması, iyilik eden adamın ortaya çıkması, yaşaması içindir.

- *Donunun bir yan sıyını düyrlap tirsegine yassanan yaşultı dikelip alkış aytdı: Yamanlık yüzünü görmayedin, Göni. Bagtımıza yaşaveri entek.* “Elbisesinin eteğini ayarlayıp, dirseğine dayanarak yatan ihtiyarın karşısına geçip iyi dilekte bulundu: “Kötülük yüzü görmeyesin Göni. Henüz şansımız yeni açıldı.” (H.Durduyev, *Şabram Şerpeler*, Aşgabat 1992, s.24)

Bu dileğin anlamdaşı hükmünde olan Yamanlık gargarasını görmesin ‘Düşmanlık izi görmesin “ şeklinde kullanıldığını ve edebî dilin kuralları için ikisinin de işlekliliğini ve kurallara uygunluğunu belirtmek gerekir.

-Agam, mena name işlecegimi bilman durandırın. Yamanlık garasını görmesin de, agam, özün bir yol uğur salğı bereveri! “Agam. Beni ne yapacağımı bilmeden durdurur. Düşmanlık izini görmesin de agam, kendin bir kez bilgi verirver!” (Sovyet Edebiyatı Jurnali, N.3, 1991, s.79)

Göz değmesin: Halk inancına göre, kalabalığın gözüne ilişen olağanüstü çok güzel, çekici, her şeye herhangi birinin nazarı değmekte, gözü gitmektedir ve sonuçta o şeyin önceki durumuna, görünüşüne, çekiciliğine zarar gelmektedir. Bunun için çok eleştiri yapılan şeye, birine göz değdirmemek için “türeleme”, “berekella”, “göz değmesin!” deyip, ondan sonra onun aşırılığını söyleme geleneği vardır. Sanki “türeleme”, “berekella” demekle o şeyin göz değmesinden korunacağı inancı vardır.

-Ine, Keykere teref. Düynki ir öyün laligi bu gün bir öyün ulugızı bolup yetişipdir. On yedi yaşapdır. Türeleme, göz değmesin!. “Şu Keyker’e bak. Düñkü bir vakit şımarıklığı, bugün bir vakit olgunluk olup büyümüşür. 17 yaşındadır. Bravo, göz değmesin!” (B. Hudaynazarov, *Saylanan Eserler*, Aşgabat 1989,s.253)

Bu dileğin kendisi ile anlamdaş ibaresi de vardır. Ancak, ondan dilekle birlikte korumayı, saklamayı isteme anlamı da vardır. “Gözden-dilden saklasın!” ibaresi, göz-dil gibi görünmez belâlardan Allah’ın korumasını dilemektedir.

Dövletiniz berkarar bolsun (Devletiniz berkarar olsun): Bu dilek grubuna giren devlet ve berkarar kelimeleri çok anlamlı ve biraz da açık olmayan kelimelerdir. Türkmen dilinde *devlet* kelimesinin tesisat ve zenginlik gibi anlamları olup dilekteki anlamı zenginlik mülklülük, barçamlılık, çok çocukluluk gibi kelimelerle anlamdaştır. *Berkarar* kelimesi ise perçin, kati, dinç, sarsılmaz, gevşemez, oturaklı ve salınmaz kelimeleri ile anlamdaştır. Genellikle dilek ve dualar grubunda bulunan eskimiş kelimeler çok anlamlı kelimeler, mecazî anlamlı kelimeler çabucak düşmektedirler. Sebebi, halkın, kendi diliyle daha eski zamanlardan beri ilgilenmesi ve söylenen ifadeleri ise altın parçası gibi saklamasıdır.

- *Dövletiniz berkarar olsun, Nuralı.* “Devletimiz berkarar olsun, Nuralı” (*Göroglu Eposu*, Aşgabat 1990, s.802)

Beterinden saklasın: Hayatta, yurttta, obada, ailede ve tabiatta gelenek dışı sayılan (normal olmayan) ateş ve su belâsı, ölüm-yitim ve memlekette kötü şeyler meydana geldiğinde kerametlilik, sabırlılık ve teslimiyet duygusunu bildirmekle herhangi bir zamanda bu olaylardan daha çökertici, ağır ve beter şeylerin de olmasının mümkün olduğu ya da artık olduğu için şimdikilerden sonra Allah korusun, kendi yardımını esirgemesin anlamında söylenen dilektir.

- *Izı yarasın, övez oglunu bersin ötcek alacağın yok, diyip, çopan başını aşak saldı. “İzi yarasın, üvey oğlunu versin. Başka yapacak çaren yok deyip, çoban başını eğdi.”*

- *Ay, indi bu yaşdan son bize övez oğlu berler mi, yok mu, yöne galanlarının canı sag bolaversin. Beterinden saklasın. “Ay, şimdi bu yaştan sonra bize üvey evlât verirler mi, değil mi, artık kalanların canı sağ olsun, beterinden saklasın” (B.Hudaynazarov, Saylanan Eserleri, Aşgabat, 1989, s.51)*

- *Ey Tanrım, beterinden saklasın! diyilyan zatların üstünden bariberdik öydyan. “Ey Tanrım, “beterinden saklasın!” denilen şeylerin üstesinden gelmeyi çizen.” (Aşgabat Akşamı Gazetesi, 19.11.1990)*

Bu ifadenin değişen çeşidi de konuşmada kullanılır. *Beterini göstermesin!, Beterinden korusun!, Beterinden kendi saklasın!* gibi.

Eline güller bitsin (Elinde güller bitsin): Bu dilek, herhangi bir sanat eserini “*hâlî, nakış*” bir âleti, ziynet eşyasını “*gül yaka, kılıç*”, binayı örnek alınacak derecede meydana getiren kuyumcu, sanatkâr ve mimar için onun hünerine, mesleğine yüksek değer verildiği zaman kullanılmaktadır. Hüner sahibinin elinden çıkan malın bundan sonra da bu şekilde olması, gül gibi nefis olması arzu edilmektedir.

- *Eline güller bitsin. Onun yağdayı nahili, gızım ya da olam menin yalı bersen iycek, ursan ölcek mi? diydi. “Elinde güller bitsin. Onun durumu nasıl, kızım ya da ona benim gibi iyice versen, vursan ölecek mi? dedi” (P.Nurberdiyev, Gatakar, Aşgabat 1989, s.261)*

- *Cahanın: Kemi yok, ellerine güller bitsin. Hodayım ömrünü uzak etsin! diyesi geldi. “Dünyanın: Eksiği yok, ellerinde güller bitsin. Rabbim ömrünü uzun etsin!” diyesi geldi.” (Türkmenistan Gazetesi, 28.02.1992)*

Dileklerin ve duaların kelime miktarları, eş anlamları, belli başlı morfolojik yapıları, söz edipler ve gazeteciler tarafından düzeltilebilir. Böyle durumlarda dileğin asıl anlamında saklanması da uygun olur. Sebebi, meydana getirilen her bir dil zenginliğinin sonraki nesillere aktarılmasının iyiliğidir.

“Elinde güller bitsin” ifadesini G.Ezizov, genellikle kendi anlamında kullanmıştır. Elbette kelime grubunda değişiklik görülmektedir.

... *Balerina sahna çykyp, galdırap* Balerin sahneye çıkıp, kaldırıp
Ölyan guv ömrünü ayaklanunda Ayaklarında ölen kuğuyu
Men ona diyyearin talant, sen talant Ben ona diyorum, hünerlisin, sen hünerlisin
Güller bitsin nazik aýalaruna Güller bitsin nazik ayaklarında
(G.Ezizov, *Serdarım*, Aşgabat 1990, s.177)

Sağlıkta görüşeli(n) (Sağlıkta görüşelim): Misafirlikte, düğünde-dernekte, toplantılarda ve ziyafette bulunan insanların birbirleriyle vedalaştıklarında söyledikleri iyi niyet anlatan dilektir. Bu dileği, bir insana olduğu gibi bir gruba da söylemek mümkündür. Anlamı, görüşmek ve birlikte olmak için canımız sağ olsun ancak sağlık, huzurluluk, rahatlık ve düğün-dernek gibi neşeli günlerde buluşmak olsun, ölüm ve hastalık gibi durumlarda buluşmak olmasın.

- *Gayrat edin. Sağlıkda görüşelin.* “Gayret edin. Sağlıkta görüşelim.” (B.Hudaynazarov, *Saylanan Eserleri*, Aşgabat 1989, s.144)

- *Menin diycek zadım, sag oturun! Dilegde bolun! Sağlıkda görüşelin!* “Benim diyecek şeyim. Sağ oturun! İyilikte olun! Sağlıkta görüşelim.” (P.Nurberdiyev, *Gatakar*, Aşgabat 1989, s.60)

Bu dilek, insanların birbirlerine gönderdikleri mektuplarda ve yazılarda çok kullanılmaktadır. Genellikle, “Sağ ol, sağlıkta görüşelim” gibi cümlelerle mektuplar tamamlanmaktadır.

Sag-aman gidip, sag-aman geleversinler (gelsinler) (Sağ-salim gidip, sağ-salim geliversinler (gelsinler)): Bu dileğin kısaltılmış şekilleri olabilir; sağ gidip, salim gelsinler, sağ-selâmet gidip gelsinler, sağ gidişleri gibi selâmet gelsinler vb.

Bu dilek, bir yere bir iş için giden (ticaret, satış), uzak yola misafirliğe, se-

yahate ve gezmeye giden insanlar uğurlanırken dilenen dilektir. Bu dilek sadece bir kişi için de kullanılabilir. Böyle olduğunda eğer uğurlanan kişi yakınlardan biri ise fiile 2. çokluk ekini eklememek gerekir. Ama samimî olunmayan bir kişi uğurlanırken çokluk eki eklenebilir, sağ-selâmet gidip gel, sağ-selâmet gidip gelin gibi.

Türkmen dilinde fiile eklenen 2. çokluk şahıs eki, iki görevi yerine getirmektedir. Birincisi, ikinci şahsın çokluğu, konuşanı çok sayıda dinleyenlerin yapacakları hareketi (gelin, geçin, oturun...), ikincisi, naziklik, saygı hükmünde kullanılan şekli (siz gelin, siz oturun...). Bir adamın yapacağı hareketi bildirmektedir. Kendinden büyük ve yaşlı birine vazifesi, yeri, derecesi kendinden yukarıda olan birine, ailesi, büyüklüğü veya küçüklüğü bilinmeyen yabancı bir adama daima siz diyerek hitap etmek, fiile 2. şahsa aitlik çokluk ekini eklemek naziklik, saygı ve hürmet bildirmek demektir. Bu, hem büyük adama hem de etrafındakilere hürmette bulunmanız demektir.

- *Yanuca ugradılar arabalı, sag aman gidip, sag aman geleversinler, bir hili gum-gukluk boldı da galaydı.* “Biraz önce arabayla uğurladılar, sağ-selâmet gidip sağ-selâmet geliversinler, bir miktar kum olsa da kalaydı.” (B.Hudaynazarov, *Saylanan Eserler*, Aşgabat 1989, s.380)

- *Agzundan Alla eşitsin, inirim! Aman gidip, aman gel.* “Ağzından Allah işitsin, inirim! Selâmetle git selâmetle gel.” (G.Şamiyev, *Köyen Yıllar*, Aşgabat 1972, s.22)

Çeşitli şekillerde kullanılan bu dileğin, başka bir benzer dilekten farkı vardır. Sağ-selâmet gidip sağ-selâmet gel (gelin, gelsinler), sağ gidip sağ gelin, sağ-selâmet gidip gelin, selâmetle gidip selâmetle gelin gibi şekillerde kullanılan ve cümle şeklini kullanmak mümkün olan dilek, yola uğurlananların sağ-selâmet gidecekleri yere gitmelerini ve sağ-selâmet gezip, önceki ayrıldıkları yere dönmelefini arzu etmektir. Uğurlayanların duaları, varıp gelmeleri ile bağlantılıdır. Fakat, bu dileğe yakın “sağ selâmet varın” şeklindeki dilek, uğurlananların ancak sağ-selâmet gidecekleri yere gitmelerini göz önünde tutmaktadır. Belki, yola uğurlananlar, bir süre değil de çok uzun süre yaşayacak kişilerdir. Bunun için bu dileğin arkasından “Gezen yerinde sag-aman gez “Gezeceğin yerde sağ-selâmet gez” şeklindeki dilek de eklenmektedir.

- *Meylis yorganın uyanım Dövrânın eline tutdurdu. Olar hoşlaşdı. Alla yarınız. Sag-aman barın.* “Meylis yorganını uyanan Dövrân’ın eline tutuşturdu. Onlar vedalaştılar: “Allah yazınız! Sağ-selâmet varın!” (H.Durdiyev, *Şabram Şelpeler*, Aşgabat 1982, s.45)

- *Barın, sag-aman barın, diyip, iner golak oları yola saldı. Göç önünüzde bardır, ızınızdanam baran bolar. Önden gidenler Sinrenlide garaşarlar. Bilerek gidin. Yolunuz ak bolsun.* “Varın, sağ-selâmet varın! diyerek iner Çolak onları yola saldı. Önünüzde göç vardır, arkamızda varan olur. Önden gidenler Sinrenli’de beklerler. Bilerek gidin. Yolunuz açık olsun.”